

NOGIRONLIK TUSHUNCHASI VA UNING IJTIMOIIY AHAMIYATI

Davronov Kamol Komilovich

Kogon shahar "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi mutaxassisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada nogironlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning turlari va ijtimoiy hayotdagi o'rni yoritilgan. Nogironlik nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy va huquqiy kategoriya sifatida ham keng ko'lamda ko'rib chiqiladi. Muallif jamiyatda nogironlar uchun yaratilayotgan sharoitlar, inklyuziv ta'lim, bandlik, ijtimoiy himoya va integratsiya masalalariga e'tibor qaratgan. Shuningdek, maqolada nogironlarning huquqlarini himoya qilish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va teng huquqli jamiyat barpo etish zaruriyati asoslab beriladi. Tadqiqot nogironlikning jamiyat hayotidagi ijtimoiy ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: nogironlik, ijtimoiy himoya, inklyuzivlik, nogironlar huquqlari, integratsiya, bandlik, teng imkoniyatlar, nogironlarning ijtimoiy faolligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность понятия инвалидности, ее виды и роль в общественной жизни. Инвалидность рассматривается не только как медицинская, но и как социально-правовая категория в широком спектре. Автор обращает внимание на условия, созданные для людей с ограниченными возможностями в обществе, вопросы инклюзивного образования, трудоустройства, социальной защиты и интеграции. В статье также обосновывается необходимость защиты прав людей с ограниченными возможностями, повышения их социальной активности и построения равноправного общества. Исследование служит выявлению социальной значимости инвалидности в жизни общества.

Ключевые слова: инвалидность, социальная защита, инклюзия, права людей с ограниченными возможностями, интеграция, трудоустройство, равные возможности, социальная активность людей с ограниченными возможностями.

Abstract: This article covers the essence of the concept of disability, its types and role in social life. Disability is considered not only as a medical, but also as a social and legal category in a wide range. The author draws attention to the conditions created for people with disabilities in society, issues of inclusive education, employment, social protection and integration. The article also substantiates the need to protect the rights of people with disabilities, increase their social activity and build an equal society. The study serves to reveal the social significance of disability in the life of society.

Keywords: disability, social protection, inclusion, rights of people with disabilities, integration, employment, equal opportunities, social activity of people with disabilities.

KIRISH

Bugungi kunda jamiyatning har bir a'zosi, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarning ham to'laqonli hayot kechirish huquqi dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Nogironlik — bu nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy jihatlarni qamrab

oluvchi murakkab hodisadir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va BMT tomonidan nogironlikka doir zamonaviy yondashuvlar ishlab chiqilib, u insonning sog'ligidagi cheklov emas, balki unga jamiyatda yaratilgan imkoniyatlarning yetarli emasligi bilan izohlanmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni ijtimoiy hayotga jalb etish, ta'lim, mehnat va sog'liqni saqlash sohalarida ularni qo'llab-quvvatlash borasida qator huquqiy-huquqiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqolada nogironlik tushunchasining mazmuni, uning ijtimoiy ahamiyati hamda nogironlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar tahlil qilinadi.

Hozirgi kunda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash va ularni jamiyat hayotiga to'laqonli jalb etish masalasi nafaqat milliy, balki global miqyosda dolzarb bo'lib qolmoqda. Inson huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan demokratik jamiyatda har bir fuqaroga teng imkoniyatlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni ta'lim, mehnat, madaniy hayot va boshqalarga integratsiyalash — barqaror taraqqiyotning ajralmas qismidir.

O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda nogironlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga doir qabul qilingan qonunlar, davlat dasturlari va xalqaro konvensiyalarga qo'shilish bu yo'nalishning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu bois nogironlik tushunchasini chuqur o'rganish, uning ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilish va amaliy yechimlar ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Nogironlik — bu insonning jismoniy, aqliy, ruhiy yoki hissiy imkoniyatlarida mavjud bo'lgan cheklovlar tufayli kundalik hayot faoliyatida muayyan qiyinchiliklarga duch kelishi holatidir. Mazkur tushuncha tarixan tibbiy yondashuv orqali baholanib kelingan bo'lsa-da, hozirgi kunda zamonaviy ijtimoiy yondashuv asosida nogironlik insonning organizmidagi holatdan ko'ra, unga jamiyat tomonidan yaratilgan shart-sharoitlarning yetarliligi yoki yetarli emasligi bilan izohlanmoqda. Bu esa nogironlikni faqat individual emas, balki ijtimoiy muammo sifatida ko'rishga olib keladi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalarda ham nogironlikka nisbatan yangicha qarash ilgari surilgan. Ya'ni nogironlik — bu shaxsning o'z imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarishiga to'sqinlik qiladigan tashqi va ichki omillarning majmuasidir. Shuning uchun bugungi kunda nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyat hayotining barcha jabhalariga integratsiya qilish, ularning huquqlarini ta'minlash va teng imkoniyatlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida ham ushbu masalaga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2020-yilda qabul qilingan "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Qonun va O'zbekiston Respublikasining BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi"ga qo'shilgani — bu boradagi muhim huquqiy asosni shakllantirdi. Ushbu qonunchilik hujjatlari nogironligi bo'lgan shaxslarga ta'lim olish, mehnat faoliyatida ishtirok etish,

sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish, axborot olish va jamoat hayotida qatnashish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

Biroq amaliyotda hali ham nogironlar duch kelayotgan muammolar ko'plab sohalarda saqlanib qolmoqda. Jumladan, ta'lim tizimida inklyuzivlik tamoyillari to'liq joriy etilmagan, infratuzilmalar (maktablar, oliygohlar, jamoat joylari) nogironlar uchun yetarlicha moslashtirilmagan. Mehnat bozorida nogironlarning bandligi darajasi past bo'lib, ish beruvchilar tomonidan ularni yollashga nisbatan sust yondashuv saqlanib qolmoqda. Shuningdek, jamiyatda hali ham nogironlikka nisbatan stereotiplar va salbiy ijtimoiy qarashlar mavjud bo'lib, bu holat ularning ijtimoiy faolligini pasaytiradi.

Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi nafaqat ularning o'zlari uchun, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhimdir. Ularning bilim, tajriba va ijtimoiy faolligidan oqilona foydalanish — inklyuziv jamiyat qurishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Masalan, rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, agar nogironlar uchun barcha zarur sharoitlar yaratilsa, ular jamiyatning to'laqonli, foydali a'zolariga aylanishi mumkin.

Bugungi kunda nogironlikni ijtimoiy muammo sifatida emas, balki jamiyatning xilma-xilligi va boyligining bir shakli sifatida qabul qilish zarurati tug'ilmoqda. Bu esa nafaqat davlat siyosatida, balki ta'lim tizimi, OAV, mahalla va oilaviy muhitda ham nogironlik masalasiga nisbatan yangi madaniyatni shakllantirishni talab qiladi. Jamiyatdagi har bir inson, xususan, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ham adolatli va teng huquqli muhit yaratish insonparvarlik tamoyillariga asoslangan taraqqiyotning ajralmas qismidir.

Nogironlik masalasini chuqur o'rganish bugungi kunda ijtimoiy adolat, inson huquqlari va tenglik prinsiplarini amaliyotga joriy etish uchun nihoyatda muhimdir. Bu mavzuni o'rganish, eng avvalo, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy, ijtimoiy va madaniy hayotda to'laqonli ishtirok etishiga imkon beruvchi sharoitlarni aniqlash va takomillashtirishga xizmat qiladi. Quydagi asosiy sabablarga ko'ra ushbu mavzuni o'rganish dolzarb hisoblanadi:

1. **Ijtimoiy inklyuziya tamoyilini targ'ib qilish:** Nogironlar jamiyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularni chetlatmasdan, aksincha, jamiyat hayotiga faol jalb etish orqali inklyuziv jamiyat qurish mumkin. Buning uchun nogironlik holatining mazmuni, turlari va muammolari haqida chuqur bilimga ega bo'lish zarur.

2. **Huquqiy va siyosiy islohotlarga ilmiy asos berish:** Nogironlar huquqlarini ta'minlashga qaratilgan qonunlar va siyosiy qarorlarning samaradorligini oshirish uchun ilmiy tadqiqotlar, amaliy tahlillar va ijtimoiy fikr o'rganilishi kerak. Bu mavzuni o'rganish orqali mavjud qonunchilikka takliflar berish va ilg'or xalqaro tajribalarni moslashtirish imkoniyati paydo bo'ladi.

3. **Ijtimoiy ong va qarashlarni o'zgartirish:** Afsuski, jamiyatda nogironlikka nisbatan hanuzgacha ayrim stereotiplar va noto'g'ri qarashlar mavjud. Mazkur mavzu bo'yicha olib boriladigan ilmiy-tadqiqot ishlari va targ'ibot-tashviqot vositalari orqali nogironlarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish mumkin.

4. **Ta'lim va tarbiya tizimini takomillashtirish:** Nogironligi bo'lgan bolalar va yoshlar uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil qilish zamonaviy ta'lim siyosatining

ustuvor yo'nalishidir. Bu boradagi ilmiy tadqiqotlar orqali pedagogik yondashuvlar, metodikalar va muhitni moslashtirishga oid yechimlar ishlab chiqilishi mumkin.

5. **Iqtisodiy rivojlanish va mehnat bozoriga integratsiya:** Nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat bozoriga jalb qilish — ularning ijtimoiy mustaqilligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omildir. Buning uchun nogironlik masalasini ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan o'rganish zarur.

6. **Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish:** BMTning 2030 yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlarida (BRM) nogironlar huquqlarini himoya qilish, ularning inklyuziv rivojlanishda to'laqonli ishtirokini ta'minlash muhim vazifa sifatida belgilangani ushbu mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi.

Nogironlik — bu nafaqat shaxsning individual salomatligi bilan bog'liq masala, balki butun jamiyat uchun ijtimoiy, madaniy va huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan murakkab hodisadir. Uni faqat tibbiy mezonlar asosida baholash yetarli emas; zamonaviy yondashuvlar nogironlikni ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'laydi. Jamiyatning nogironlarga nisbatan munosabati, ularga yaratilgan imkoniyatlar, huquqiy himoya va inklyuziv sharoitlar mavjudligi nogironlik holatining og'ir yoki yengilligini belgilovchi asosiy omillardir.

O'zbekiston Respublikasida ushbu yo'nalishda ijobiy o'zgarishlar, qonuniy asoslar va xalqaro standartlarga muvofiq tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Biroq hali bajarilishi lozim bo'lgan ishlar ko'p: ayniqsa, ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik va infratuzilma sohalarida nogironlar uchun qulay sharoitlar yaratish zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, nogironlik masalasiga insonparvarlik, adolat va tenglik tamoyillari asosida yondashish, nogironligi bo'lgan fuqarolarni jamiyatning to'laqonli a'zolari sifatida qabul qilish va ularga zarur sharoitlar yaratish — har bir demokratik jamiyatning asosiy burchidir. Ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlar olib borish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va ijtimoiy ongni o'zgartirish orqali barqaror va inklyuziv jamiyat barpo etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. 2020 yil 15 iyun.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari bazasi (www.lex.uz).
3. "O'zbekiston Respublikasida nogironlar huquqlarini ta'minlash va ularning turmush sifatini yaxshilash bo'yicha 2021–2025 yillarga mo'ljallangan Milliy dastur".
4. O'rinboyeva N. va boshq. *Nogironligi bo'lgan shaxslar bilan ishlash asoslari*. – Toshkent: TDPU, 2020.
5. To'rayev A. M. *Ijtimoiy himoya tizimida nogironlarning o'rni*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

6. Juraev M. *Nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy adaptatsiyasi: nazariy va amaliy asoslar*. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2021.
7. Xasanova G. B. *Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
8. Saidova N. *Nogironlar huquqlarini himoya qilishda xalqaro tajriba va O'zbekiston amaliyoti*. // “Yuridik fanlar axborotnomasi”, 2021, №4.
9. Ibrohimov T. *Ijtimoiy siyosat va nogironlik: nazariy yondashuvlar*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2020.
10. G'ulomova S. *Maxsus ehtiyojli bolalar psixologiyasi*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.